

**FEVÂİHU'İ-CEMÂL
ve FEVÂTİHU'İ-CELÂL**

(فوائج الجمال و فوائج الجلال)

Necmeddîn-i Kübrâ'nın
(ö. 618/1221)gaybet halindeki
müşâhedelerini anlattığı eseri
(bk. NECMEDDİN-İ KÜBRÂ).**FEVÂTİHU'S-SÜVER**

(فوائج السور)

Sûrelerin başlangıç cümleleri
anlamında bir tefsir terimi.

"Bir şeyin evveli; açış, giriş, başlangıç" anlamındaki fâtihanın çoğulu olan fevâtih ile sûrenin çoğulu olan süver kelimesinin birleşmesinden meydana gelmiştir.

İnsanlara hitap ederken söze onların ilgisini çekecek bir ifade ile başlamak edebî sanatlardan biri olarak kabul edilir (bk. BERÂAT-İ İSTİHLÂL). Üstün edebî özelliklere sahip bulunan Kur'ân-ı Kerim'in sûrelerinin başlangıçları bu açıdan incelenmiş, gerek müstakil kitaplarda gerekse tefsir, tefsir usulü ve Kur'an ilimlerine dair eserlerde konu üzerinde etraflıca durulmuştur (meselâ bk. Zerkeşî, I, 164-181; Taşkoprizâde, II, 520-521; Süyûtî, II, 967-975). Bu konuya ilmi ve edebî açıdan bakış yapan âlimler, her bir sûrenin hem ifade şekli hem de mâna itibarıyla muhatabın ilgisini çekecek, âdeta onu dinlemeye zorlayacak çarpıcı bir ifade ile başladığını tesbit etmişlerdir. Sûre başlangıçlarının bu özellikleri on madde halinde özetlenmiştir.

1. Övgü ile başlayanlar. Bu nevi sûreler, Allah'ı acz ve eksiklik niteliği taşıyan sıfatlardan tenzih eden (sebbeha, tebâreke) veya O'nu kemal sıfatlarıyla nitelendiren (hamd) bir ifade ile başlanmaktadır. Böylece Allah'a karşı duyarlı olan insan fıtrâtı bu üslûpla harekete geçirilerek sözün devamının dinlenmesi sağlanmaktadır. "Hamd âlemlerin rabbi Allah'a mahsustur" (el-Fâtiha 1); "Göklerde ve yerde bulunan her şey Allah'ı tesbih etmektedir" (el-Hadîd 57); "Mutlak hükümler elinde bulunan Allah yüceler yücesidir" (el-Mülk 67) gibi. Bu gruba giren on dört sûre şunlardır: Fâtiha, En'âm, Kehf, İsrâ, Furkân, Sebe', Fâtır, Hadîd, Haşr, Saf, Cum'a, Tegâbün, Mülk, A'lâ.

2. Hecâ harfleriyle başlayanlar. Yirmi dokuz sûrenin başında "elif-lâm-mîm", "yâ-sîn", "kâf" gibi mânaları bilinmeyen ve "hurûf-i mukattaa" denilen harfler bulunmaktadır. Bakara, Âl-i İmrân, A'râf, Yûnus, Hûd, Yûsuf, Ra'd, İbrâhîm, Hicr, Meryem, Tâhâ, Şuarâ, Neml, Kasas, Ankebût, Rûm, Lokmân, Secde, Yâsîn, Sâd, Mü'min, Fussilet, Şûrâ, Zuhruf, Duhân, Câsiye, Ahkâf, Kâf ve Kalem sûreleri bu gruba dahildir (bk. HURUF-İ MUKATTAA).

3. Ünlemle başlayanlar. "Ey" mânasındaki "yâ eyyühâ" ile başlayan on sûre vardır. Bunların beşinde "Ey nebî!" (el-Ahzâb 33; et-Talâk 65; et-Tahrîm 66), "Ey örtünüp bürünen!" (el-Müzzemmil 73), "Ey bürünüp sarınan!" (el-Müddessir 74) şeklinde doğrudan Hz. Peygamber'e; üçünde "Ey iman edenler!" (el-Mâide 5; el-Hucurât 49; el-Mümtehine 60) diye müminlere ve diğer ikisinde de "Ey insanlar!" (en-Nisâ 4; el-Hac 22) ifadesiyle bütün insanlara seslenişle söze başlanmaktadır.

4. Haber cümlesiyle başlayanlar. Bir haber veya bilgi vererek söze başlayan sûrelerin sayısı yirmi birdir. "Kıyamet yaklaştı ve ay yarıldı" (el-Kamer 54); "Gerçekten müminler kurtuluşa ermiştir" (el-Müminün 23); "Sana savaş ganimetlerinden soruyorlar. De ki: Ganimetler Allah'a ve Resulü'ne aittir" (el-Enfâl 8) mealindeki âyetlerde olduğu gibi sûrenin ilk âyetinde ilgi çeken açıklamalar yapılmış, haber ve bilgi verilmiştir. Tevbe, Nahl, Enbiyâ, Nûr, Zümer, Muhammed, Feth, Rahmân, Mücâdile, Hâkka, Meâric, Nüh, Abese, Kadr, Beyyine, Kâria, Tekâsür, Kevser sûreleri bu kısma dahil diğer sûrelerdir.

5. Yemin ile başlayanlar. Sayıları on yediye ulaşan bu sûrelerin beşinde önem ve özelliklerinden dolayı bazı zaman dilimlerine (el-Kiyâme 75; el-Fecr 89; el-Leyl 92; ed-Duhâ 93; el-Asr 103), altısında mekân ve cisimlere (et-Tür 52; en-Necm 53; el-Burûc 85; et-Târik 86; el-Beled 90; eş-Şems 91), beşinde meleklerle ve savaş atları, rüzgâr gibi bazı güçlere (es-Sâffât 37; ez-Zâriyât 51; el-Mürselât 77; en-Nâziât 79; el-Âdiyât 100), birinde de incir ve zeytine (et-Tîn 95) yemin edilerek söze başlanmaktadır (daha geniş bilgi için bk. AKSÂM'U'İ-KUR'ÂN).

6. Şart ile başlayanlar. Yedi sûrede (Vâkıa, Münâfikûn, Tekvîr, İnfitâr, İnşikâk, Zilzâl, Nasr) söze başlanırken şart cümlesi kullanılmıştır. "Kıyamet koptuğu za-

man..." (el-Vâkıa 56); "Allah'ın yardımı ve zaferi gelip de insanların büyük büyük Allah'ın dinine girmekte olduklarını gördüğün vakit..." (en-Nasr 110/1-2) gibi şart cümleleriyle, bu şartın gerçekleşmesi halinde daha neler olacağı hususunda muhatabların merak duyguları harekete geçirilmektedir.

7. Emirle başlayanlar. Tamamı Mekki olan altı sûreden beşinin başında "de, söyle" mânasına gelen "kul" emri yer alırken (el-Cin 72; el-Kâfirün 109; el-İhlâs 112; el-Felak 113; en-Nâs 114) bir süre de "oku" mânasındaki "ikra" emriyle başlanmaktadır (el-Alak 96) "De ki: Ey kâfirler! Ben sizin tapmakta olduklarınıza tapmam" (el-Kâfirün 109/1-2); "De ki: O Allah birdir" (el-İhlâs 112) şeklinde sûreye emirle başlanmasında, emredilen hususun zihinlere iyice yerleştirilmesi ve sözün devamına ilgi gösterilmesinin sağlanması gibi hikmetler olduğu söylenebilir. A'lâ sûresi şekil bakımından emirle başlıyorsa da âlimler onu övgü ile başlayan grup içinde mütalaa etmişlerdir.

8. Soru ile başlayanlar. Muhatabla diyalog kurmak ve söylenenlere ilgisini çekmek için fikirlerin soru cümleleri halinde şekillendirilmesi edebiyatta başvurulan bir yoldur. Kur'an'da da şu altı sûrenin farklı soru edatlarıyla başladığı görülür: İnsân, Nebe', Gâşiye, İnşirâh, Fîl, Mâûn. "Dini yalanlayanı gördün mü?" (el-Mâûn 107) gibi.

9. Kınama ile başlayanlar. İki sûrenin başında "yazıklar olsun! vay haline!" gibi kınama ve azarlamayı ifade eden "veyl" lafzı (el-Mutaffifin 83; el-Hümeze 104), bir sûrenin başında da "kurusun! yok olsun!" mânası taşıyan "tebbet" fiili (Tebbet 111) bulunmaktadır.

10. Sebep bildirme ile başlayan süre. Kur'an-ı Kerim'de sadece Kureyş sûresine illet ve sebep gösterme (ta'îl) edatı olan "lâm" harfiyle başlanmaktadır. Sûrenin ilk âyetinde, Allah'ın Kureyş kabilesine inkâr edemeyecekleri lutuflarda bulunduğu gerekçe gösterilerek bu kabile insanı ve imana davet edilmektedir.

Fevâtihu's-süver konusu, ulûm'ül-Kur'ân'a dair kitaplarda ayrı bir başlık altında ele alınıp incelendiği gibi bu alanda telif edilmiş müstakil eserler de vardır. Gazzâlî'ye nisbet edilen *Fevâtihu's-süver* (*Esrârü'l-fevâtih*; Diyanet İşleri Başkanlığı Ktp., nr. 217, 189 varak), İbn Ebû'l-İsba'a ait *el-Havâtırü's-sevânih fi es-*

râri'l-fevâtih, (*Keşfü'z-zunûn*, I, 727) ve İbnü'd-Düreyhîm'in *Kenzü'd-düer fî hurûfî evâ'ilî's-süver'i* (a.g.e., II, 1514) bu tür eserlerden bazılarıdır.

BİBLİYOGRAFYA :

Râgib el-İsfahânî, "ftħ", "vył", "tbb" md.leri; Taberî, *Câmi'u'l-beyân* (Şâkir), I, 205-224; Zerkeşi, *el-Burhân*, I, 164-181; Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'âde*, II, 520-521; Süyûtî, *el-İtkân* (Bugâ), II, 967-975; *Keşfü'z-zunûn*, I, 727; II, 1514; Ca'fer Şa'âr, "Pezûheşi der Bûre-i Fevâtih-i Süver", *Yâdnâme-i Üstâd Hâc Mîrzâ Yûsûf Şa'âr*, Tahran 1973, s. 5-10; İbrâhim Ali Ömer, *el-Kur'ânü'l-Kerîm, târihu ve âdâbüh*, Küveyt 1404/1984, s. 99-101; Muhammed el-Hasnâvî, *el-Fâsıla fi'l-Kur'ân*, Beyrut 1406/1986, s. 198-205; Muhammed Ahmed İbrâhim, *Hurûfû'l-mu'ceme fî fevâtihu's-süver*, Küveyt 1413/1992, s. 23-46; Âîşe Abdurrahman, *el-İ'câzû'l-beyânî li'l-Kur'ân ve me-sâ'ilü İbni'l-Ezrak*, Kahire, ts. (Dârü'l-Maârif), s. 140-205; Abdülvehhâb Hamûde, "Re'yün fî te'vîli fevâtihî's-süver", *Risâletü'l-İslâm*, XII/1, Kahire 1960, s. 74-78; İyâde b. Eyyüb el-Ke-bîsî, "İm'ânü'n-nazar fî fevâtihî's-süver", *ed-Dirâsâtü'l-İslâmiyye*, XXV/2, İslâmâbâd 1990, s. 5-42.

ABDURRAHMAN ÇETİN

FEVCDÂR

(فوجدار)

Bâbürlüler'de idarî ve askerî yetkilere sahip görevli.

Arapça **fevc** (bölük) kelimesiyle Farsça **dârdan** (sahip, mâlik) oluşan fevcdâr terimi "tabur veya bölük kumandanı" demektir. Meşhur âlim ve devlet adamı Ebû'l-Fazl el-Allâmî fevcdârî, serkârın (bölge, il, kaza) hem askerî hem de idarî görevleri bir arada yürüten en yüksek âmiri olarak tarif eder (*Âyîn-i Ekberî*, s. 41-42). Fevcdâr unvanı Delhi Sultanlığı döneminde de kullanılmıştır. Bu dönemde yolları kontrol etmek için stratejik noktalarda kurulmuş kalelerde görev yapan "kütvâl"ler daha sonraları fevcdâr olarak adlandırılmıştır. Fakat kütvâl de şehirlerde güvenliği sağlayan bir memur olarak varlığını sürdürmüştür. Sivil işler ve genel yönetimin sorumluluğu "şık-dâr" adı verilen görevliye bırakılmışken fevcdârlar hukukun uygulanması ve düzenin sağlanması ile uğraşıyorlardı. Delhi sultanlarından III. Firûz Şah Tuğluk'un saltanatı devrinde (1351-1388) şık-dâr ve fevcdârlardan bahseden Berenî bunların Düâb'da eşkıyalık hareketlerini bastırmakla meşgul olduklarını belirtir (*Târîh-i Firûzşâhî*, s. 479). Fevcdârlar Bâbürlü öncesi dönemlerde, fevkalâde hallerde sivil yetkililerle iş birliği yapan bugün-

kü olağan üstü bölge kumandanlarına benzer şekilde görev yaparlardı. Sürîler'den Şirşah Sür'un hâkimiyeti zamanında ise (1538-1545) hem serkârın âmiri, hem de âcil dönemlerde veya askerî maksatlarla ileri karakollarda ve sınır kalelerinde kale kumandanı olarak iki önemli görevi üstlenmişlerdi. Fevcdârlara merkezî idarede her türlü görevi icra edebilme yetkisi tanınmıştı. Normal olarak her serkâra bir fevcdâr tayin edilir, fakat gerekli durumlarda bu sayı ikiye çıkarılabiliirdi.

Delhi Sultanlığı'ndaki şık-dârların yerini Bâbürlüler döneminde fevcdârlar aldı. Bunlar teşkilâtta eyalet valilerinin (sûbedâr) bir alt kademesi durumundaydı. Asıl icraatları, güvenliğin sağlanması yanında vergi tahsiline memur olan "emîn" veya "amelgûzâr"lara yardımcı olmak ve bölgelerindeki toprak sahiplerinin vergilerini düzenli şekilde ödemelerini temin etmekte. Yolların muhafazası ile de görevli olan fevcdâr, bölgesinde herhangi bir seyyah veya tüccarın gündüz soyulması halinde bunun zararını tazmin etmek zorunda kalırdı. Onun görevleri arasında Hint çiftçilerinin korunması, "câgîrdâr" denilen iktâ sahiplerinin ticarî temsilcilerine silâhlı asker sağlanması, mîrî arazilerdeki vergilerin toplanması da vardı. Ayrıca izinsiz silâh imalini önlemek, ormanların kesilmesine engel olmak, soyguncuları yakalamak, kendi bölgelerini ilgilendiren büyük suçlar hakkında bilgi elde etmek de onların başta gelen diğer görevleriydi.

Eyalet valilerine bağlı olmakla beraber fevcdârlar doğrudan doğruya sultan emriyle tayin edilirdi. Sınır (nahiye) fevcdârı veya ileri karakollardaki kumandanlar merkezle irtibat kurabilirler ve âcil durumlarda eyalet yöneticilerinden yardım isteyebilirlerdi. Nahiye fevcdârlarının görevleri kendi denetimlerindeki bölgenin sınırlarını kontrol etmek, âsileri yakalamak, isyanları bastırmak, mahallî ricalardan vergi toplamak, mümkün olduğu takdirde düşman topraklarına saldırıp buraları ele geçirmekti. Sınır fevcdârlarının bir zümresi ise kütvâl adıyla anılırdı. Bunların görevleri yarı askerî bir karakter taşımaktaydı ve XVIII. yüzyılda İngilizler tarafından yeni polis teşkilâtı kuruluncaya kadar varlıklarını sürdürmüşlerdi. Serkâr fevcdârları merkezden tayin edilmekle birlikte şehir civarını korumakla yükümlü "fevcdâr-ı

gird" eyalet valileri tarafından görevlendirilirdi. Bugün hâlâ Pakistan'ın eski Sind eyaletindeki şehir polis merkezi "fevcdârî" adıyla anılmaktadır. Fevcdârlar bazan geçici tedbirler için kazanın bir alt birimi olan nahiyelere de (pergene) tayin edilmiş ve bunlar serkâr fevcdârları ile aynı yetkiye sahip kılınmıştır. Bazı serkârlarda müstakil fevcdârlar bulunmaz, fevcdârın görevleriyle vergi toplayan emînin görevleri aynı şahsın üzerinde toplanabiliirdi. Fevcdârın görevlerini mahallî şık-dâr veya kütvâlin üstlendiği olurdu.

Fevcdârların bu görevleri yanında Delhi Sultanlığı döneminde hukukî yetkilere de sahip oldukları bilinmektedir. Bunlar âdi suçları yargılamak, sanıkları ve suç işlemeye eğilimli kişileri malî kefalet altında tutmak ve güvenlik tedbirleri almak gibi adlî görevler yapıyorlardı. Bâbürlüler'in ilk dönemlerinde fevcdârlar, bugünkü fevkalâde idarî yetkililer gibi bazan yalnızca askerî operasyonlar için bir yerden başka bir yere nakledilmekteydiler. Bunların ceza davalarında ki yetkileri son dönem Bâbürlü sultanları tarafından daha da arttırıldı ve kendilerine ölüm cezası ile sonuçlanabilecek davaların dışındaki davalar için yetki verildi. Hint ve Pakistan ceza mahkemeleri günümüzde "adâlethâ-yi fevcdârî", ceza davaları ise "fevcdârî mukaddimât" olarak bilinir.

BİBLİYOGRAFYA :

Berenî, *Târîh-i Firûzşâhî*, Kalküta 1862, s. 479-480; Ebûl Fazl el-Allâmî, *Âyîn-i Ekberî* (trc. Jarret), Calcutta 1949, s. 41-42; W. W. Hunter, *Annals of Rural Bangal*, New York 1868, I, 123 vd.; N. Manucci, *Storia del Mogor* (trc. W. Irvine), London 1907, II, 450-451; Ali M. Han, *Mir'ât-ı Ahmedî*, Baroda 1930, s. 174; J. N. Sarkar, *Mughal Administration*, Calcutta 1935, s. 63-66; İbn Hasan, *The Central Structure of the Mughal Empire*, Oxford 1936, bk. İndeks; R. P. Tripathi, *Some Aspects of Muslim Administration*, Allahabad 1936, bk. İndeks; P. Saran, *Provincial Government of the Mughals*, Allahabad 1941, s. 189 vd.; M. B. Ahmad, *The Administration of Justice in Medieval India*, Aligarh 1941, s. 121, 123, 164-165, 167, 171, 174, 179, 183, 194, 200, 209, 214, 245; S. M. Jafar, *Some Cultural Aspects of the Muslim Rule in India*, Peshawar 1950, s. 28; S. R. Sharma, *Mughal Government and Administration*, Bombay 1951, s. 105, 217; S. A. Q. Husaini, *Administration under the Mughals*, Dacca 1952, s. 203, 214-215, 224; I. H. Qureshi, *The Administration of the Sultanate of Delhi*, Karachi 1958, s. 201, 214; T. W. Haig, "Fevcdâr", *IA*, IV, 584; A. S. Bazmee Ansari, "Fawâjdâr", *EI²* (İng.), II, 868-869.

A. S. BAZMEE ANSARI